

Dallos Edina

EGY ÓTÖRÖK ROVÁSÍRÁSOS JÓSKÖNYV DUNHUANGBÓL

A JÓSLÁS TÁRGYI EMLÉKEI A SELYEMÚTON

40

„Egy nő az edényeit hátrahagyva elment. Aztán elgondolkodott. »Csészém, edényem nélkül hová megyek?« – gondolta. Visszament. Csészéjét, edényét épen, egészben találta. Örvendezett, boldog volt. Úgy tudjátok, jó az!” (42. jóslat)

Ez a rövid életkép egy olyan ótörök nyelven írt jóskönyvben szerepel, amit 1907-ben a magyar régész, Stein Aurél a Selyemúton fekvő dunhuangi Ezer Buddha-barlang befalazott „könyvtár” szobájában talált meg. A könyvet jó minőségű kínai papírra írták fekete és piros színű indiai tintával. A kis méretű könyv 58 félbehajtott és egymáshoz ragasztott lapból áll, a könyvecske oldalainak mérete 13,1×8,1 cm. A könyv az ótörök szövegeken kívül két később beírt kínai buddhista szöveget is tartalmaz. A könyvecske valamikor a 9. században keletkezett, az ótörök részt rovásírással írták és valószínűleg ujjur nyelvű volt a szerzője.

Az *Irq bitig* első és utolsó oldala

Az ótörök rovásírásos emlékek nagy része köre vésett feliratként maradt ránk, így önmagában is különleges a szép kiállítású és kifejezetten szabályos és dekoratív írással készült kis kötet. Maga a könyv tartalmazza önnön meghatározását is, tudniillik, hogy ez egy *Irq bitig*, azaz 'Jóskönyv', így a szakirodalom is ilyen néven tartja számon. A keleti ótörök nyelvek egyik fontos emlékeként eddig leginkább a turkológusok (azaz a török nyelvek kutatói) foglalkoztak vele, pedig számtalan más szempontból is különleges és érdekes ez a tárgy.

Ebben a korban Kínában, de akár a hatalmát olykor Dunhuangra is kiterjesztő Tibetben is, a hosszabb terjedelmű írásokat papírtekercsekre írták, és csak ekkoriban jelentek meg újítként a könyv alakú, lapokból össze-
ragasztott dokumentumok. Eleinte ezeket a lapokat te-
leírták, majd ezeket összeragasztották, így sokszor a ra-
gasztás miatt a sorok eleje vagy vége nem volt látható.
Valamivel később már az előre összeragasztott papírokra
írtak, vagy – ahogyan ez az *Irq bitig* esetében látható – na-
gyobb margókat hagytak írás közben, így e korai hibát ki
tudták küszöbölni. E kis jóskönyv esetében a könyv írója
olyan nagy margókat hagyott (lent és fent 2 cm, bal és
jobb oldalon valamivel több, mint 1 cm), hogy a kötés vé-

Az *Irq bitigben* kolofonja, amit a többi résztől eltérően, piros tintával írtak, s amire később kínai buddhista szöveget írtak rá. Kiderül belőle, hogy Tajgüsztán monostorában a könyvet egy tanítvány írta, Itacsuk nevű előjárója számára. A kolofon alapján a lejegyző mindenképpen manicheus vallású lehetett.

gül nem vett el az írásból. A könyvbe később beírt kínai buddhista szövegeket sem takarja a ragasztás, ugyanakkor a fenti és lenti margók itt sokkal kisebbek, talán ezért van, hogy a kötet ótörök része sokkal rendezettebb, tetszetősebb küllemű.

Érdekes az *Irq bitig* oldalszámozása – bár a British Libraryban, ahol jelenleg őrzik, az oldalakat a könyvtárosok beszámozták, de a kutatók sokáig azt hitték, hogy eredetileg nem volt a könyvnek oldalszámozása. Valójában négy-

oldalanként az oldal közepén látható a kínai oldalszámozás – azért négy-oldalanként, mert a korabeli technika szerint egy-egy lapot kétrét hajtottak, és így, a hajtas mentén ragasztották össze őket. Ekkor az oldal- vagy lap-

A kolofon a régi könyvek és kéziratok végén található, a kötet többi részétől formailag általában eltérő rész, amelyből kiderül, hogy ki, hol és mikor írta vagy nyomtatta a könyvet, és hogy kinek a számára vagy kinek a megrendeléséből készült.

számozás alapvetően nem az olvasót, hanem a lapokat összeragasztó könyvkészítőt igazította el.

Az *Irq bitigben* 65 jóslat, egy rövid lezáró rész, végül egy kolofon (lásd keretes írás) van.

A jóslatok úgy épülnek fel, hogy először egy rövid életkép vagy szituáció olvasható, majd az esetek nagy részében értékelés arról, hogy az adott ómen jó avagy rossz (illetve néhány esetben nagyon jó vagy nagyon rossz, és van néhány ómen, ahol nem szerepel ilyen értékelés).

Az egyes jóslatokban szereplő életképek és szituációk szövege igen tömör, mind nyelvészeti, mind kulturális hátterüket tekintve sokszor nehezen értelmezhetők. Az eddigi kutatások elsősorban nyelvészeti jellegűek voltak, de több kutató igyekezett már valamilyen vallási vagy kulturális keretbe helyezni a szövegeket. Bár a kutatók nagy része úgy gondolja, hogy maguk a szövegek alapvetően „törökös zamatúak”, maga az írott jóskönyv nem tűnik annak. Eddig iráni, tibeti és kínai párhuzamokat igyekeztek keresni, de felmerült

a szövegek manicheus (lásd keretes írás) hátterének lehetősége és egy ómen esetleges sámánizmushoz köthetősége is.

Az egyes ómeket az *Irq bitigben* mindig egy számkom-

A manicheizmust a 3. században Perzsiában élt Máni több vallás tanítását felhasználva alkotta meg. A manicheizmus néhány évszázadon át több téritési hullámban Európától egészen Kínáig elterjedt. Az Ujgur Kaganátusban 762-től államvallássá vált.

Sztúpa Taxila ősi városában (Pakisztán)

Jóspálcikák Thaiföldről

Jóslás csigacsontokkal

bináció vezet be, amit kis köröcskék csoportjaival jelöltek, három csoportban szerepelnek a körök, ezek száma egytől négyig terjed. Az első ómen fölött például ez áll: ○○○○○ (a kis köröket feketével rajzolták és belsejüket pirossal besatírozták).

Részlet az *Irg bitig*ből, a jóslás elején csoportokba rendezett piros körök állnak

Furcsa, hogy bár a könyv kivitele nagyon szép és rendezett, az ómenekhez tartozó számkombinációk egyáltalán nem tűnnek logikusnak. Eleve furcsa, hogy nem 1-1-1 vagy esetleg 4-4-4 sorral kezdődik a könyv, hanem 2-2-2-vel. Aztán később még kevésbé lehet rendszert találni a számkombinációk között, az azonos számok (2-2-2, 4-4-4, 3-3-3, 1-1-1) után például ilyen sorrendet találunk: 2-4-2, 2-2-1, 2-1-2, 3-2-1, 1-2-3, 2-4-2, 3-4-4. Emellett néhány hiba is megjelenik, vannak olyan kombinációk, amik többször szerepelnek, mások pedig egyszer sem. Ezek aránya annyira nem nagy, hogy teljes összevisszátételt feltételezzünk a kombinációk sorrendjében (összesen öt tévesztés van, két kombináció hiányzik, egy háromszor, egy pedig kétszer szerepel), de azért valamiféle rendezetlenségre vagy figyelmetlenségre utal, ami abban is megnyilvánul, hogy az elvileg lehetséges 64 jóslat ($4 \times 4 \times 4 = 64$) helyett a könyvben 65 jóslat szerepel.

Az, hogy a jóslások fölött kis karikák csoportja áll három csoportban, és a karikák száma legfeljebb 4 lehet, kétféle, a jóslás mikéntjét mutató tényre is utal. Az egyik, hogy a jóslást nem kockával, tehát nem hatoldalú dobóeszközzel végezték, hanem olyan eszközzel, amely a dobás után csak négyféle módon eshet le. Mivel a régészek több helyen találtak már ilyen csontból (illetve néhol terrakottából) készült hosszúkás téglalap alakú „dobópálcikákat” (például Balik tepében, Taxilában vagy Nijában), amelyek hosszúkás oldalain egytől négyig terjedő körök vagy körkörös minták találhatók, valószínűsíthetjük, hogy az *Īrq bitig* esetében is ilyen pálcikákat használtak. Ez azért is érdekes, mert a nomád törökséghez vagy mongolokhoz

A 16. dunhuangi barlang, illetve a 17. barlang, a könyvtárbarlang bejárata (Stein Aurél felvétele)

Stein Aurél

Paul Pelliot a 17. számú,
ún. könyvtárbarlangban

Tekercsek a 17. barlangból

köthető régészeti anyagban nem látni ilyen dobópálcákat, ott mind a régészeti leletek, mind a későbbi néprajzi adatok inkább olyan jóslásokra utalnak, melyeket lapockacsont égetésével, vagy pedig juh boka- illetve csigacsonttal végeztek. A pálcikás jóslásnak a legtöbb párhuzamát Tibetben lehet megtalálni, sőt olyan, az *Īrq bitig*gel közel azonos időszakból származó tibeti jósszövegeket is ismerünk, amelyeknél a számkombinációkat ugyanilyen körökkel jelezték, és ugyancsak három csoportban egytől négyig terjedő karikákat láthatunk. A tibeti jósláshagyományok részben indiai mintákat követtek, így a dobópálcikák használata mellett hatoldalú dobókockákat is használtak.

Ami a jóslások elején található rövid történetek, szituációk vagy példázatok tartalmát illeti, itt a tibeti és ótörök szövegek között már nemigen lehet párhuzamokat kimutatni. Mivel a jóslásokat bevezető kis szövegek tartalma teljesen eltérő, feltételezhetően az *Īrq bitig* lejegyzője és talán használói ugyan más kultúra jóslási technikáját vették át, de azt a saját kultúrájuk tartalmával töltötték fel. Álljon itt ennek illusztrálására példaként a 34. jóslat: „*A kán harcba ment. Az ellenséget megfutamította. Azokat áttelepítve, letelepítve jön. Magát, s hadseregét megörvendeztette, fő szállására boldogan jön. Azt mondja. Úgy tudjátok, jó az!*”

A kis könyv a Selyemút egyik olyan állomásán maradt fenn, ahol nemcsak áruk, de különféle kulturális javak is folyton megjelentek. S bár itt a buddhizmus jelenléte volt a legerőteljesebb, az *Īrq bitig* egyszerre emléke az ótörök rovásírásnak és szózhagyománynak, a kínai könyvkötészetnek, a gyökereiben talán Indiába mutató tibeti jóslástechnikának és az ujjur manicheizmusnak, mely nemcsak a könyv kolofonjában, hanem kivitelezésében is tetten érhető (a legdekoratívabb, legszebb kiállítású írott műveket, köteteket ekkoriban a manicheusok készítették).

